

Idő és emlékezet

*A kora Árpád-kori keleti kereszténység hazai egyházi kutatásáról**

Révész Éva

SZTE BTK Történeti Segédtudományok Tanszék

Jelen tanulmányom az egyházi történetírásban jelentkező kölcsönhatásokat mutatja be, melyek a „napi politika” és a témáról kialakított kép között jelentkeztek a keleti kereszténység korai szerepét illetően a magyar történelemben.¹

A keleti kereszténység Árpád-kori történetének kutatása a középgörög (bizánci) írott források felfedezéséig, közzétételéig nyúlik vissza, hiszen ezek révén váltak ismertté azok az adatok, melyek a X. század közepi eseményekről, a konstantinápolyi keresztiségekről tudósítanak.²

A korai magyar történelem monografikus feldolgozásához elsők közt használta fel a bizánci forrásokat Schwarz Gottfried. Kortársainak, jelesen a jezsuita iskola történészeinek köszönhető, hogy e bizánci munkákat közzétették és a honi kutatásba bevonták.³

A Rintelnben működő evangélikus superintendens *Schwarz Gottfried* (Igló, 1707. november 19. – Rinteln, 1786. november 13.) kiterjedt tudományos munkásságot folytatott (a teológia, a filozófia, a történelem és a numizmatika területén). Nevéhez fűződik a Szilveszter-bulla hitelességének megkérdőjelezése; ebbéli gyanúját végérvényesen Karácsonyi János bizonyította.⁴ Gabriel de iuxta Hornad álnéven adta közre munkáját, melyben Skylitzés, Zonaras és Kedrénos művei nyomán írta meg, hogy a görög egyház elsőként térített a magyarok között. A X. század közepén megkeresztelkedett magyar vezérek – Bulcsú és Gyula – keresztiségét követően, utóbbi hozta a magyarok közé Hierotheos szerzetest, akit a patriarcha „Turkia püspökévé”

* Jelen tanulmány a Collegium Hungaricum kutatási ösztöndíj támogatásával, a K 81485 sz. OTKA kutatási pályázat keretében készült. Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet a tanulmány elkészítésében nyújtott tanácsaiért Makk Ferencnek, Baán Istvánnak és Szabados Györgynek.

¹ Jelen tanulmány a VII. Hungarológiai Kongresszus Jelenformáló múlt: a történetírás szerepe a középkor világában szekciójában hangzott el 2011. augusztus 23-án Kolozsvárott.

² Ide tartozik VII. Konstaninos Porphyrogennétos császár (913–959) De administrando imperio kormányzatigazgatási munkája, Ióannés Skylitzés, Ióannés Zonaras és Georgios Kedrénos történeti munkái, továbbá Georgios monachos folytatójának műve.

³ A bizánci forrásokat ugyan már használta Inhofer Menyhért is, Kéri Borgia Ferenc egy Bizánc monográfiát írt, ám a tanulmányban tárgyalt témával egyikőjük sem foglalkozott érdemben. Lásd erre vonatkozó összefoglaló munkákat például HÓMAN 1920.; SZABADOS 1998. 53–61.; SZABADOS 2006. 134., 162–167.

⁴ A bulla egy, a Hartvik-legendából és VII. Gergely pápa (1073–1085) okleveleiből készített hamisítvány. KARÁCSONYI 1891. 16–24.

szentelt, és ő kezdte meg a magyarok térítését. Sarolt, Gyula lánya szintén keresztény volt, hatására vette fel férje, Géza fejedelem a keresztény vallást.⁵

E nézetével vitába szálltak a jezsuiták. Sem *Pray György* (Érsekújvár, 1723. szeptember 11. – Pest, 1801. szeptember 23.),⁶ sem *Karl Franz Palma*,⁷ sem *Kollár Ádám* (Tyerhova, 1718. április 15. – Bécs, 1783. július 15.)⁸ nem értett vele egyet, mivel vitatták a bizánci historikusok műveinek hitelességét.

Schwarz ugyanakkor a jezsuita tudósok Szent Koronához kötődő felfogásával szállt vitába, mely a jezsuiták szerint a magyar állam pápasághoz való szoros kötődésének a jelképe. Elméletüket a Hartvik-legenda alapján állítottak fel, ezért a pápa által küldött koronának tartották. Schwarz ellenben azt állapította meg, hogy a korona bizánci eredetű. Véleménye szerint a X. században Bizáncban járt magyar vezérek hozták magukkal Konstantin császár ajándékként Géza fejedelem számára.⁹

E nézetbeli kettősség a XIX. századi történészek között is megmaradt. Míg Buday Ésaías, Péczely József és Horváth Mihály Schwarz nyomdokain haladt tovább, addig Fejér György a jezsuiták nézőpontjára helyezkedett a források és hozzájuk kapcsolódó események megítélésében.

A hittudós-történész *Buday Ésaías* (Pér, 1766. május 7. – Debrecen, 1841. július 14.) református püspök Anonymusból indult ki, aki szerint Taksony (Toxun) jóindulattal viseltetett az idegenek iránt,¹⁰ ami véleménye szerint magában hordozta, hogy az idegenek és vallásuk iránt egyaránt, ez a bizonyítéka annak, hogy az ő idejében kezdett el terjedni a kereszténység a magyarok között. Itt citálja Skylitzés tudósítását, megemlíti Schwarz munkáját, valamint az ő véleményét vitatókat, úgymint Kollár Ádámot, Pray Györgyöt, Kaprinai Istvánt,¹¹ valamint Karl Franz Palmat is. Buday úgy tűnik mintha nem foglalna állást, azonban véleménye tetten érhető, mikor Sarolt

⁵ SCHWARZ 1739.

⁶ PRAY 1761. 157., 366–388.

⁷ PALMA 1770. 43., 52.

⁸ Kollár Ádám a rendet elhagyva folytatta tudományos munkásságát. KOLLÁR 1762. 5–11.

⁹ Amíg a korona bizánci eredetét éles szemmel állapította meg, valamint mind az 'ajándékozó' (Konstantinos császár), mind a megajándékozott (Géza) nevét helyesen határozta meg, addig a személyek pontos beazonosításában már ő is tévedett. A tulajdonképpeni ajándékozó VII. Dukas Mikhaél volt. A másik 'ajándékozó', aki a mellette lévő lemezen látható nem VII. Bíborbanszületett Konstantin (913–959), hanem Konstantin, Mikhaél császár fia vagy testvére. A megajándékozott sem Géza fejedelem (972–997), hanem I. Géza király (1074–1077) volt.

¹⁰ „*Kegyessége hallatán sok vendég sereglett hozzá a legkülönfélébb népekből.*” Anonymus: *Gesta Hungarorum*: ÁKÍF 346. (Veszprémy László fordítása); SRH I. 114.

¹¹ Buday Kaprinai István *Historia ducum Hungariae* című munkáját említi, melyben a jezsuita szerző állást foglal a bizánci forrás hitelessége hitelességével és a keresztiségekkel szemben. Kaprinai műveinek jelentős része kéziratban maradt fenn, csupán a Mátyás korára vonatkozó iratok egy része került kiadásra. Ismert azonban Katona István hasonló címet viselő munkája, mely lehetséges, hogy Kaprinai jegyzeteire épült, ezért e címbeli azonosság.

hatásaként írja le Géza keresztségét, ami egyenes következménye Bulcsú és Gyula keresztségének, valamint Hierotheos működésének.¹²

A tudós református debreceni tanár *Péczely Józsefet* (Révkomárom, 1789. december 25. – Debrecen, 1849. május 23.) történelem oktatói munkássága ösztönözte a magyar történet megírására. A kereszténység terjedését ő már a Géza alatti idegen bevándorláshoz kapcsolja: „honunk’ áldott földjével meg ösmerkedett idegenek seregestől költöztek az országba, ... miveltebbé lenni is segítették; ’s ugyan azok a ’Keresztyén vallás’ lábrakapását is siettették”, de egyesek – Bulcsú és Gyula – már Taksony idejében „bevették a ’Krisztus’ vallását”, „ha hiszünk a’ Görög Történetíróknak”. A Gyulával érkezett Hierotheos terjesztette a hitet a „Görög vagy Keleti Ekkle’sia rendtartása szerint, mire látszik többek közt mutatni mind több hónapjainknak Görög Szentekről lett elneveztetése, mind ezen nálunk máig is fenlévő nevezet Ó hit, melylyel később a’ Római Pápához állott Eleink az oda hagyás után a’ Görög vallást neveztek.” Géza megkeresztelkedésével kapcsolatban két nézetet is említ, egyik szerint még 977-ben a Sarolttal kötött házasságkötés következtében került rá sor, másik szerint csak később, Prágai Adalbert keresztelte meg az akkor 14 éves fiával együtt 994/995-ben. Bár külön nem tér ki rá, ki volt István anyja, de a Koppány-féle lázadás kapcsán említi, hogy a 984-ben feleségül vett lengyel Adelhaid volt az özvegye. Miután 994/995-ben Istvánt 14 évesnek mondja, és 984-re teszi az új házasságkötést, így ki nem jelentve, de István anyjának Saroltot, az első feleséget nevezi meg.¹³

Az elsősorban forráskiadó munkássága révén ismert *Fejér György* (Keszthely, 1766. április 23. – Pest, 1851. július 2.) pestújhegyi prépost-kanonok magyar egyháztörténeti munkájának önálló fejezetében foglalkozott a korai keresztségek problémájával; és már a címével – *Ecclesiae Graecae non debentur* – kifejezi állásfoglalását. Ütközteti Skylitzés, Kedrénos és Zonaras szövegét a DAI-ként közismert X. század közepi államkormányzati művel,¹⁴ hiányolva az utóbbiból a Gyulára vonatkozó híradást, végezetül Anonymussal. Úgy véli Fejér, hogy Skylitzés és az ő adatait felhasználó másik két bizánci szerző is, kései híradás nem lévén kortársak, téves információra alapozták a Gyula-féle keresztség történetét, későbbi eseményekkel, az utóbb Erdélybe költözött románok görög rítusú kereszténységével mosták egybe a területi azonosság miatt a történeteket, ezért nem fogadja el hitelesnek híradásukat. Fejér kritikai megjegyzését az teszi problematikussá, hogy a XI. század második felében alkotó Skylitzés idején a románok még nem kezdtek el beszivárogni Erdélybe, így az ő görög

¹² BUDAY 1833. 83–87.

¹³ PÉCZELY 1837. 33–35.

¹⁴ VII. *Konstantinos Porphyrogennétos* bizánci császár (913–959) utóbb *De administrando imperio* címmel ellátott munkája.

rítusú kereszténységüket nem keverhette össze Gyula kereszttségével a bizánci szerző.¹⁵

Horváth Mihály (Szentes, 1809. október 20. – Karlsbad, 1878. augusztus 19.) katolikus címzetes püspök jelentős, a magyar történelemre vonatkozó levéltári kutatásokat végzett. A szabadságharc kitörése előtt, plébánossága alatt a szabadidejében a bécsi, soproni és kismartoni levéltárakban dolgozott, majd a szabadságharc leverése után, 18 évnyi külföldi száműzetése idején különböző európai városokban – Párizs, Montmorency, Genova, Nizza, Firenze, Genf, Brüsszel – élt, ahol ugyancsak a magyar történelemre vonatkozó levéltári kutatásokkal foglalkozott. Brüsszelben kiadta az 1451–1562 közti magyar történelemre vonatkozó oklevelek hosszú sorát.

E kutatásai eredményeképpen művei új elemeket is tartalmaznak az eddigi munkákhoz képest. A Bizánc ellen irányuló hadjáratok kivédésére kötött második ötéves békeszerződés kapcsán említi, hogy e béke biztosítására tartottak egy-egy magyar főurat túszként a bizánci udvarban, akikkel az volt az tervük, „hogy ezen, egymást időnként felváltandó magyar urakat a keresztény vallásra édesgesse, s általok a népben is utat nyisson a kereszténység fölvetelésének”. Így került sor előbb Bulcsú, utóbb Gyula megkeresztelkedésére. Gyula meg is maradt új hitében, sőt családját is megkeresztelte a vele érkezett Hierotheos szerzetes-püspök, így lánya, Sarolt később Géza fejedelemmel kötött házassága révén „férjénél is előkészítette az utat a kereszténység felvetelésére”. Géza még Taksony életében elvette Saroltot. Gyula, aki a „byzanci udvarban időzése alatt nem csak kereszténynyé lett, hanem az európai politika viszonyaival is bővebben megismerkedhetett”, beavatta azokba vejét is. Ezek „ébreszthették fel Geizában annak érzetét, hogy nemzetének multhatatlan szükséges megváltoztatnia a maga életmódját, foglalkodásait s erkölceit ... ezen átalakulásra pedig legcélszerűbb módul önként ajánlkozik a keresztény vallás felvétele”.¹⁶

Géza nyugati kereszténységre térése mögötti okként azt látszik meghúzódni, hogy fia születésébe behalt Saroltot követően a lengyel Adelheidot elvéve, az új asszony Gézát ebbe az irányba terelte.¹⁷ Kifejti, hogy a magyarok keletről hozták magukkal a vallási türelmet, ahol már „a különféle vallási tanok ismerete... elterjedve volt légyen”. Erre hozza bizonyítékul a magyar vajda Konstantinnal való találkozását, valamint azt is fontosnak tarja leszögezni, hogy arról egyetlen adat sincs, miszerint a magyarok a kereszténységet, a keresztényeket üldözték volna. Ez a vallási türelem volt az, ami könnyen utat nyitott a kereszténységnek. Hierotheos

¹⁵ FEJÉR 1846. 72–82. A románok erdélyi betelepedésére lásd például KRISTÓ 2003. 191–218.

¹⁶ HORVÁTH 1878. 38., 46–48.; HORVÁTH 1871. 126–128.

¹⁷ HORVÁTH 1860. 85–86.; HORVÁTH 1871. 106–107., 126–128., 139–142.

Gyula „törzsében is terjesztette, ... a hazában első volt és utóbb rómaiává alakítottatott, ó-hitnek nevezett keleti keresztény vallást”.¹⁸

A XIX. század végén – a honfoglalás ezeréves évfordulója okán – a korai magyar történelem felé fordulás mellett a görög-katolikus egyházszervezet megszervezésére irányuló politikai törekvések, egyeztetések, majd az egyházmegye megszervezése idején a téma felé fordult a figyelem és felélénkült az irodalma, olykor heves vitát váltva ki.

Reiner Zsigmond (Gyulafehérvár, 1862. június 21. – Budapest, 1907. június 29.) miniszteri államtitkárként hivatalból foglalkozott az egyházszervezéssel, melyről 1907-ben tette közzé tanulmányát. Előszavában a szervezés munkálatairól beszámol: a „képviselőház 1907. évi márczius 19-én tartott ülésén ... azon határozatot hozta, hogy a szatmári görög-keleti magyar hívek” saját plébánia létrehozására irányuló tervét támogatják.¹⁹ Ezt az önálló görög-katolikus egyházmegyét hosszas tárgyalások és X. (Szent) Pius pápa (1903–1914) *Christifideles graeci* kezdetű bullája után 1912. június 8-án alapították meg,²⁰ első püspökét, Miklósy Istvánt 1913. október 5-én szentelték fel, mely hivatalt haláláig betöltötte.

Miklósy István görög-katolikus püspök (Rákóc, 1857. augusztus 22. – Nyíregyháza, 1937. október 29.)²¹ 1922. november 17-én kelt *VII/1922. számú püspöki körlevelében* – melyben a görög-katolikus magyarok múltjáról az 1912-ben felállított egyházmegye tízéves évfordulója alkalmából ír – a hajdúdorogi egyházmegye papságához, gyülekezetéhez szólt. A témát ekként tárgyalja: „Az a kérdés már most: volt-e valamelyes része a keleti egyháznak a térítés létmentő munkájában? E kérdésre Kedrenosz, Zonarasz, Kuropalatesz görög történetírók egyezőleg ekként felelnek: 'Bultsu és Gyula, két magyar vezér, Konstantinápolyba menvén s Theophilactusz pátriárchától fölvevén a keresztiséget. Több szerzetest és papot – ezek között Hierotheust – hoztak magukkal Erdélybe, ahol más magyarokkal együtt Sarolta, Gyula leánya is megkeresztelkedett s miután Gejzához férjhez ment. A keresztény vallás terjesztését magában Magyarországból is elősegítette.' Megerősíti ezt Nesztor, a 11-ik század orosz történetírója²² mondván: 'Istentől vezérelve a magyarok két fejedelme Konstantinápolyba ment s a szent keresztiséget önmaguk s alattvalóik számára kiesdekelték.' Kéza Simon 13-ik századbeli

¹⁸ HORVÁTH 1860. 104–105.

¹⁹ REINER 1907. 33–34.

²⁰ Az 1913. évi XXXV. törvénycikk kimondta, hogy „A hajdúdorogi görög katolikus egyházmegyének felállítása törvénybe iktattatik, és ezen egyházmegyének a mindenkori püspöke az 1885. VII. tc. 7. §-a értelmében a főrendiház tagság jogával ruháztatik fel.” BALOGH–GERGELY 2005. 528.

²¹ 1914. február 23-án az akkor még Debrecenben székelő püspök ellen bombamerénylet kísérelt meg a román Ilja Catarau, minek hatására a püspökség központja Hajdúdorogra költözött.

²² Miklósy itt érvelésébe beemeli a XVI. századi Nikon-krónika információit, azonban összekeveri azt a XI–XII. században szerkesztett ún. Nesztor-krónikával. Az X. század közepi keresztiségekre vonatkozó információ szerepel mind a Nikon, mind a Nesztor-krónikában.

krónikásunk még azzal egészíti ki az imént előadottakat, hogy Sarolta – Szent István anyja – férjét Gejzát is Krisztus hitére térítette.

Ezen ősrégi feljegyzésekkel dr. Karácsonyi János 'Mi köze a görög egyháznak a magyarok megtéréséhez' című tanulmányában könnyen végez. Azt mondja ugyanis: 'Semmi köze.' ... Mi görög katolikus magyarok pedig, akik e kérdést vitásnak sohasem tekintettük ... a névszerint felsorolt fejedelmi személyiségekben ritusbeli, magyar őseinket tiszteljük."²³

Miklós István felhasználja a Thallóczy Lajos által 1896-ban közzétett ósláv forrást, a Nikon-krónikát is, mely a X. század közepi keresztségekre vonatkozó, a bizánci forrásokat nem csupán megerősítő, hanem azokat kiegészítő tudósítást tartalmaz, azonban tévesen a XVI. századi Nikon-krónikát összecseréli a XI. századi ún. Nesztor-krónikával, ez utóbbit nevezve meg információi forrásaként.

A katolikus pap-egyháztörténész, nagyvárad kanonok *Karácsonyi János* (Gyula, 1858. december 15. – Nagyvárad, 1929. január 1.) 1924-es vitairatában, melynek megírására közvetlenül Miklós István püspök körlevele indította, ekkor már nem először foglalkozik a témával, de a korábbihoz képest sokkal kimerítőbben, és nézetén is változtatva ír a kérdéstről. Míg 1890-es írásában még elfogadja Skylitzes tudósítását Gyula keresztségéről, valamint Hierotheos működésére vonatkozólag, melyet úgy értékel, hogy „egy kis sikertelen kísérletnek tarthatjuk ... mint a minő volt a később Ajton (Ahtony) marosmenti főúrtól behozott görög szerzeteseké”,²⁴ addig e késői munkájában már a bizánci források hitelességét, azok adatait is megkérdőjelezi. Érve, hogy a három történeti munka tulajdonképp egy, hiszen Kedrénos és Zonaras Skylitzest másolta, az eredeti Skylitzés-híradás pedig a vonatkozó időszak történetére nézve bizonyíthatóan hiteles forrással nem rendelkezett. Ezen kívül a további részletekre nézve – Sarolt szerepe mint Géza felesége és István anyja – ütközteti a hazai és külföldi latin, valamint bizánci kútfők adatait, továbbra is fenntartva ezek alapján véleményét, hogy nem Sarolt, hanem a lengyel hercegnő volt Géza felesége és István anyja. Végkövetkeztetése az, hogy a görög egyháznak nem volt szerepe a magyarok keresztségére térítésében.

Ezt követően felvázolja a görög katolikusok történetét, melyet ő csupán a XVI. századig tart visszavezethetőnek. Kitér Schwarz munkájára, vonatkozó érveire is, amihez részben felekezeti alapon is viszonyulva kijelenti, hogy „a katolikus egyház kisebbitésére és bosszantására” írt mű.²⁵ Véleményváltozását nem csupán ez a vallási ellenérzés, hanem a magyar állam életében ekkorra bekövetkezett változások is motiválták, egyúttal objektivitását is befolyásolták.

²³ MIKLÓS István 1922.

²⁴ KARÁCSONYI János 1890. 730–735.

²⁵ KARÁCSONYI János 1924a. 449–460.; KARÁCSONYI János 1924b.

A trianoni békeszerződés a görögkeletiek (orthodoxok) kánonjogi helyzetében is jelentős változást hozott, hiszen a budai szerb püspökség kivételével az összes görögkeleti püspökség határokra került. Az 1920. évi népszámlálás szerint 50 990 görögkeleti vallású maradt Magyarországon.²⁶ Hosszas tárgyalásokat követően a görögkeleti hívők kánonjogi helyzete megoldódni látszott 1941-ben, de a végleges megoldás 1948 júliusában született meg, amikor I. Alexij moszkvai (1945–1970) és Gavriilo szerb (1938–1950) patriarchák megállapodtak a magyar egyházközségek joghatósági kérdésének rendezéséről. A magyarországi magyar orthodox egyházközségeket a Moszkvai Patriarchátus esperességgé szervezte, az esperesség hazai főhatósága a Magyar Ortodox Adminisztrátúra lett, élén Berki Feríz esperes-adminisztrátorral.²⁷ Ezen egyházszervezési munkálatok ösztönözték több mű megszületését, melyre példa mind Mosolygó József műve, mind Berki Feríz 1942-es kötete.

Az orthodox protoierej *Berki Feríz* (Kotor, 1917. december 31. – Budapest, 2006. január 7.) műve kifejezetten a görög katolikus hívek kánonjogi helyzetének rendezéséről szól.²⁸ Az előszóban megfogalmazza tanulmányának kettős célját: egyrészt „a magyarországi ortodox keleti egyház szervezésének általános képét” óhajtja felvázolni, másrészt azt a tévedést igyekszik tisztázni, hogy az ortodox keleti vallású keresztények nem csak idegenek (szerbek, románok), mely nézet „elidegenítette a magyarságot az ortodoxiától”.²⁹ Figyelmet szentel a korai magyar történeti eseményeknek. Az orthodoxia múltja a magyarok közt már a X. századi keresztelőkkel kezdődik; ennek kapcsán nem mulasztja el megemlíteni, hogy voltak a múltban olyan történészek, akik a bizánci források hitelességét vitatva ezt a tényt nem fogadták el – Karácsonyi, Kollár, Fejér –, de természetesen ugyanígy megemlíti azokat is, akik támaszkodva e forrásokra a magyarság kereszténységének kezdeteit a X. századig vezetik vissza.³⁰

A görög katolikus lelkész-főesperes, tokaji helytörténész *Mosolygó József* (Újfehértó, 1883 – Tokaj, 1959) a görög kereszténység múltjára vonatkozó ismereteket foglalta össze művében. A korai kapcsolatokat már a honfoglalás előtti időkből is elsorolja, köztük Metód és Árpád találkozását. Megemlíti, hogy a görög egyház térfoglalása a Kárpát-medencében az avarok uralmával kezdődött, akik itt fogadták a magyarokat mint „fajtestvéreiket”, és

²⁶ Ebből 35,7% román, 31,2% szerb, 26,8% magyar, 0,4% szlovák, 0,3-0,3% német, illetve horvát, 0,1% rutén anyanyelvűnek vallotta magát, az egyéb kategóriába 5,2% tartozott. KOLLEGA TARSOLY 1997. 355–357.

²⁷ Lásd bővebben: *Az ortodox keleti keresztény (görögkeleti) egyházak (1919–1944)* (KOLLEGA TARSOLY 1997. 355–357.) és *Az ortodox keleti keresztény (görögkeleti) egyházak (1945–1989)* fejezetekben (KOLLEGA TARSOLY 1997. 405–406.)

²⁸ BERKI 1942.

²⁹ BERKI 1942. 5.

³⁰ BERKI 1942. 10–15.

a magyarok azért nem szlávósodtak el a nagyobb számú alávetett szláv őslakosság ellenére sem, mert mind a magyarok, mind a szlávok átvették az avar nyelvet és István korára már egynyelvűvé vált a magyarság. A Skylitzés, Kedrénos és Zonaras tudósításokat teljesen megbízhatónak tartja, mivel „elfogultság és részrehajlás nélkül igyekeztek a körülöttük letelepedő népek társadalmi, vallási, faji tulajdonságait megismerni”. Ajtony keresztségével kapcsolatban, – ugyan félredatálva a IX–X. század fordulójára, ami nyilvánvaló elírás, – megjegyzi, hogy a „konstantinápolyi vezérek megkeresztelkedése nem maradt elszigetelt jelenség”. Ez újabb keresztség által létesült a marosvári monostor is, és „a tiszántúli vidék lett valóban igazi otthonává az óhitű magyarságnak”. Sarolt és Géza házasságkötésével „a görög egyház befolyása a fejedelmi családba is bejut”, habár Géza a nyugati térítők előtt nyitotta meg az utat politikai megfontolásból, és keresztelkedik meg, de „kereszténysége a dolog természeténél fogva görög volt”. Szent István uralkodásának elején is „görög szellem uralkodott”, melynek bizonyítéka a koronázó palást, valamint a veszprémvölgyi oklevél és monostor. Az ifjabb Gyula, Keán és Ajtony leverése kapcsán megjegyzi, hogy „Szent István... politikai okokból harcolt görög szertartású magyarjai ellen, de nem hadakozott a görög hit ellen”, minek bizonyítékát abban is látja, hogy sem a marosvári görög monostort nem számolja fel István, sem a görög hitű Csanádot nem akadályozza vallásában, sőt engedélyezi számára, hogy a fogadalmát beváltsa és az oroszlámosi görög monostort létrehozza. Az Árpád-házi királyok alatt a „hivatalos királyság a latin egyházé maradt”, azonban a sokszor keleti keresztény királynék révén „királyaink udvartartásában egyházi szempontból többnyire keleti fegyelem uralkodott”. Az „ősi görögség fennmaradását szerzeteseinek köszönheti”, mivel az „apátok egyszersmind püspöki joghatóságot is gyakorolhattak”.³¹ A görög szerzetesek az Árpádok alatt „ellepik az országot”, melyet III. Ince levele tanúsít.³²

A bizánci források hitelességének kérdését kíváló bizantinológusok, így Pecz Vilmos, Moravcsik Gyula, Ivánka Endre, Gyóni Mátyás munkássága tisztázta véglegesen, elsimultak az eddigi viták, így az őket követő időben az egyházi történetírás már a korábbiak mellett az újabban feltárt és a téma tárgyalásába bevonható forrásokra összpontosította a figyelmet. Ennek

³¹ Mosolygó ezen megállapítása előremutató. E gondolatára nem figyeltek fel kellőképpen, holott a középkori szerb egyházszervezet alapján, ahol az igumen egyben püspök is volt (BAÁN 2012. 2.). Ugyanígy analógiaként megemlíthető Bulgária több érseke (Dávid-Ióánnés, Theodulos, Iánnés Asinos) a XI. század első feléből, akik egyben egy-egy monostor igumenjei is voltak (Ióánnés Komnénos érsek notitia-ja: ГИБИ VII. 110.). Feltételezhető, hogy a „Turkia” püspökének, illetve metropolitájának utóbb a keleti keresztény monostor apátjaként lehetősége volt tevékenységét folytatni. Ezen egyedi meglátások miatt elengedhetetlen az orthodox és görögkatolikus egyháztörténészek munkásságát figyelemmel kíséreni.

³² MOSOLYGÓ 1941. 29., 46–59., 64., 66–67.

hatása az 1941 táján született és a görög-keleti egyházszerzés által ösztönzött műveken is már érezte jótékony hatását, de még inkább tapasztalható a XX. század második felében született munkák esetében, amire példaként szolgálnak *Pirigyi István* (Beregszász, 1921. december 30. – 2005) írásai,³³ illetve *Baán István* forrásfeltáró tevékenysége.³⁴

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források:

- ÁKÍF – Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk.: Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15. Szeged 1999.
- ГИВИ VII. – Извори за Българската История XIV. Гръцки Извори за Българската История VII. Ред. Цанкова-Петкова, Геновева – Лишев, Страшимир – Тивчев, Петър. София 1968.
- SRH – Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. I–II. Ed. Emericus Szentpétery. Budapest 1937–1938.

Foldolgozások:

- BAÁN 2012 – BAÁN István: Opponensi vélemény 'Révész Éva: Régészeti és történeti adatok a kora Árpád-kori bizánci-bolgár-magyar egyházi kapcsolatokhoz' című doktori értekezéséről. Budapest 2012.
- BALOGH–GERGELY 2005 – BALOGH Margit – GERGELY Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. Budapest 2005.
- BERKI 1942 – BERKI Feriz: A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda: Budapest 1942.
- BUDAY 1833 – BUDAY Ézsaiás: Magyar ország históriája. Trattner – Károlyi: Pest 1833.
- HÓMAN 1920 – HÓMAN Bálint: Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században: székfoglaló. Stephaneum Nyomda: Budapest 1920.
- HORVÁTH 1860 – HORVÁTH Mihály: Magyarország történelme. 1. kötet A magyar nemzet Európába költözésétől 1301-ig. (2. kiadás, ujonnan átdolgozta Hatvani Mihály). Heckenast Gusztáv: Pest 1860.

³³ A görögkatolikus pap-történész *Pirigyi István* két emberöltőn át a Nyíregyházi Szent Athanáz Görög Katolikus Hittudományi Egyetem (korábban: Főiskola) egyháztörténeti professzora, a magyarországi keleti keresztény egyháztörténet nagy szaktekintélye. Több írását szentelte a keleti kereszténység és magyarság kapcsolatának, közös múltjának. Munkáinak tudományos igényét jelzi, hogy témája tárgyalásánál nemcsak kutatástörténeti áttekintést és értékelést ad, hanem felhasználja a bizantinológia eredményeit, megállapításait ismertette, sőt ő már a régészeti leleteket is – Turkia püspökeinek pecsétje, ópusztaszeri püspöki pásztorbot, stb. – felsorakoztatva értékeli e kapcsolatokat.

³⁴ A görög-katolikus püspöki helynök *Baán István* munkássága ugyancsak új eredményeket hozott, – ami számos külföldi, többek között görög, római, török, olasz... levéltári kutatásának eredménye, – mint például Turkia metropóliájának létéről, felállításáról szóló új írott forrásokat, és ehhez kapcsolódó új szempontokat eredményezett a keleti kereszténység kutatásában munkássága.

- HORVÁTH 1871 – HORVÁTH Mihály: Magyarország történelme. 1. kötet A magyar nemzet Európába költözésétől 1301-ig. (Második, bővített kiadás.) Heckenast Gusztáv: Pest 1871.
- HORVÁTH 1878 – HORVÁTH Mihály: A kereszténység első százada. Budapest 1878.
- KARÁCSONYI 1890 – KARÁCSONYI János: Történelmi hazugságok. A történelem terén előforduló mindennapi ferdtételek czáfolata. Szent István Társulat: Budapest 1890. (Kiegészítése a Haller József által németből fordított azonos című műnek, azzal egy kötetben kiadva.)
- KARÁCSONYI 1891 – KARÁCSONYI János: Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. MTA: Budapest 1891.
- KARÁCSONYI 1924a – KARÁCSONYI János: A görögkatholikus magyarok eredete. *Katolikus Szemle* I. VII. (1924. szept.) 385–396.; II. VIII. (1924. okt.) 449–460.
- KARÁCSONYI 1924b – KARÁCSONYI János: A görögkatholikus magyarok eredete. Budapest 1924.
- KOLLÁR 1762 – KOLLÁR Ádám: *Historia Diplomatica Iuris Patronatus Apostolicorum Hungariae Regum*. Vindobonae 1762.
- KOLLEGA TARSOLY 1997 – Magyarország a XX. században. II. kötet: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. Főszerk.: KOLLEGA TARSOLY István. Babits: Szekszárd 1997.
- KRISTÓ 2003 – KRISTÓ Gyula: Nem magyar népek a középkori Magyarországon. Budapest 2003.
- MOSOLYGÓ 1941 – MOSOLYGÓ József: A keleti egyház Magyarországon. Miskolc 1941.
- PALMA 1770 – Palma, Karl Franz: *Noititae Rerum Hungariae. Tyrnaviae 1770*.
- PÉCZELY 1837 – PÉCZELY József: A 'magyarok' története Á'siából kijöveletektől fogva a' mai időkig. Tóth Nyomda: Debreczen 1837.
- PRAY 1761 – PRAY György: *Annales veteres Hunnorum Avarum, et Hungarorum, ab anni ante natum Christum CCX. ad annum Christi CMXXCVII*. Vindobonae 1761.
- REINER 1907 – REINER Zsigmond: A keleti vallású magyar nemzeti egyház szervezése. Franklin: Budapest 1907.
- SCHWARZ 1739 – Gabriel de iuxta Hornad (SCHWARZ Gottfried): *Dissertatio inauguralis historico-critica de initiis religionis christianae inter Hungaros Ecclesiae orientalis assertis iisdemque a dubiis et fabulosis narrationibus repurgatis*. Francofurti–Lipsiae 1739.
- SZABADOS 1998 – SZABADOS György: Bizantinológiánk jezsuita kezdetei. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica CVII*. (1998) 53–61.
- SZABADOS 2006 – SZABADOS György: A magyar történelem kezdeteiről. Az előidőszemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században. Balassi Kiadó: Budapest 2006.

Zeit und Gedächtnis

*Über der kirchengeschichtlichen Heimforschung der fürhárpádenzeitlichen
Orthodoxie*

Die Forschung der Beziehungen Ungarn mit der Orthodoxie hat mit dem Arbeit des Jesuiten angefangen. Die sehr wenige Quellen erschweren die Forschung bis heutzutage auch. Trotz diesem Schwierigkeit hat die Forschern sich mit dem Thema fortlaufend beschäftigt. Viele gegenüberstehende Meinungen hat das Thema ins Leben gerufen, und hat es durch lange Zeit aufgeklärt. In meinem Artikel präsentiere ich, dass wieviele Probleme, Vorurteile und Schwierigkeiten in Verbundenheit mit der Forschung des Rolle der Orthodoxie während der Frühgeschichte Ungarn vorgekommen haben.